

Нащадок славного роду: дипломат Микола Галаган

Народився 1967 р. у м. Северодонецьку Луганської обл. Закінчив історичний факультет і аспірантуру Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Кандидат історичних наук, доцент. Головний науковий співробітник Центру наукових досліджень Національної академії Служби безпеки України. Автор близько 200 праць з історії дипломатії, спеціальних служб, воєнної історії України. Дійсний член Всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії».

Представник відомого козацько-шляхетського роду, родич знаменитого засновника Колегії Павла Галагана — Микола Михайлович Галаган (1882—?) не належав до «першого ряду» діячів української національно-демократичної революції й державності 1917—1921 рр. Однак його життєвий шлях, громадсько-політична та дипломатична діяльність збіглися з бурхливими процесами національного відродження, активним учасником якого він був. Масштабною була й робота М. Галагана з консолідації та обстоювання національно-культурних, освітніх та наукових інтересів української еміграції в Центральній Європі у міжвоєнний період. Усі ці заслуги М. Галагана варті доброї згадки й належного поцінування.

Є ще одна причина, що спонукає звернутися до біографії цього діяча. Багато моментів життєвого шляху Галагана невідомі сучасній науковій громадськості. Так, викладаючи життєпис М. Галагана, відомий фахівець з персоналістики періоду 1917—1920 рр. Г. Стрельський зазначає, що «доля М. Галагана після

початку другої світової війни невідомо»¹. Відтак потрібно заповнити прогалини його біографії, залучаючи архівні джерела. Зокрема, велику цінність для відтворення різних аспектів діяльності і біографічних відомостей мають матеріали архівно-кримінальної справи 1945–1946 рр., по якій проходив і був засуджений М. Галаган (зберігається в Державному архіві Служби безпеки України).

Майбутній громадський діяч і дипломат народився 1882 року в містечку Требухів Остерського повіту Чернігівської губернії в родині священика. У 1909 р. закінчив відділення природничих наук фізико-математичного факультету Київського університету св. Володимира. Рано розпочав політичну діяльність, хоча для тогочасного українського студентства, за умов формування першопочатків багатопартійності в Україні, це не було винятком. У 1903 р. вступає до першої політичної партії Наддніпрянської України — Революційної Української Партії (РУП). За завданням Київського комітету РУП вів пропагандистську діяльність². У подальшому М. Галаган надовго пов'язав свою політичну біографію з українською соціал-демократією.

У грудні 1904 р. на II з'їзді РУП у Львові організаційно закріплюється ідейний розкол у лавах партії. Група її членів на чолі з М. Меленевським наполягала на об'єднанні українських соціал-демократів з РСДРП. У результаті фракція «інтернаціоналістів» Меленевського утворює групу «Українська соціал-демократія», яка згодом увійшла до складу РСДРП на правах автономної організації під назвою «Український соціал-демократичний союз (Спілка) РСДРП»³. М. Галаган стає членом «Спілки», де виконує обов'язки її районного організатора в Уманському й Ровенському повітах, а у 1906–1908 рр. працює технічним секретарем Головного комітету «Спілки». Наступ політичної реакції змусив його з 1908 до 1917 року перервати громадсько-політичну діяльність.

Тим часом він встиг відслужити ценз військової повинності у 29-му піхотному полку у Варшаві, отримавши звання пра-

порщика запасу (1910—1911). Працював у комерційних банках і Чернігівському управлінні інспектором сільського господарства. З початком світової війни служив у 20-му Заамурському прикордонному полку, отримує звання підпоручика. Лютнева революція 1917 р., після якої широко розгортається процес українізації частин і з'єднань російської армії, робить Галагана головою полкового комітету. З поверненням в Україну поручик Галаган стає ад'ютантом створеного за ініціативою «батька українського націоналізму» Миколи Міхновського Українським військовим клубом ім. гетьмана Полуботка Першого українського козачого ім. Б. Хмельницького полку (більш відомого як «Богданівці»).

Свідченням високого авторитету поручика серед військовиків стало його обрання III Військовим всеукраїнським з'їздом (2—12 листопада 1917 р.) до складу Українського генерального військового комітету. Члени Комітету у повному складі стали депутатами Української Центральної Ради. Раніше, у квітні 1917 р., під впливом В. Винниченка М. Галаган вступає до УСДРП⁴.

Незабаром новообраний парламентарій отримує відповідне доручення від Центральної Ради. Після проголошення її III Універсалу Рада докладає зусиль до створення з національних державних формувань народів колишньої Російської імперії Федерації демократичних держав з автономним статусом суб'єктів федерації. Цей напрям зовнішньополітичних зусиль УНР впливав з необхідності пошуку союзників за умов загострення відносин з більшовицькою Росією, поліпшення геополітичного становища України та встановлення зовнішньоекономічних зв'язків. Перша спроба досягнення угоди була здійснена щодо Кубані, з якою УНР єднала спільність етнічного складу населення й територіальна близькість.

18 грудня 1917 р. до Катеринодара виїхала під охороною моряків-чорноморців офіційна делегація УНР у складі її голови М. Галагана й політичного радника Є. Онацького. Репрезентанти Ради мали зустрічі з головою кубанського Крайового уряду Л. Бичем, відвідували засідання вищих органів місцевого самоврядування. Незважаючи на в цілому прихильне ставлення кубанців до посланців України, встановлення постійних відносин між сторонами не сталося, і рандеву мали лише консультативно-інформаційний характер⁵.

Наступна дипломатична місія, покладена на М. Галагана, була ще складнішою. Вельми напруженими склалися відносини між УНР та Румунією. Для їх урегулювання 5 квітня 1918 р. управляючий МЗС республіки М. Любинський відряджає до Бухареста дипломатичне представництво у складі М. Галагана як керівника й двох аташе. При цьому М. Галаган отримує дипломатичний ранг посланника і повноважного міністра. Перед місією постають надзвичайно складні питання двосторонніх відносин: протест проти окупації

Румунією Бессарабії, визнання суверенітету УНР, урегулювання прикордонних питань, розподіл майна Румунського фронту⁶. Через антантофільську позицію уряду Румунії місія фактично не мала умов для нормальної роботи. У Бухаресті М. Галагана застає звістка про гетьманський переворот у Києві.

Після повернення до столиці він складає з себе повноваження посланника і з дозволу ЦК УСДРП працює управляючим канцелярією та директором департаменту загальних справ Міністерства народного здоров'я Української Держави. Але партійна приналежність й соціал-демократичні переконання взяли гору, й після створення антигетьманського блоку (УНДС—УНС), Галаган бере активну участь у підготовці повстання проти П. Скоропадського. За його словами, він очолив «воєнний штаб при Комітеті, створений УСДРП для керівництва повстанням при поваленні уряду гетьмана Скоропадського»⁷. У грудні 1918 р. був комісаром Військово-революційного комітету, що діяв на правах уряду в Києві до приїзду туди Директорії⁸.

Директорія відновленої УНР з початку січня 1919 р. розгортає формування дипломатичного представництва за кордоном. У період Директорії УНР значно розширилася мережа постійного дипломатичного представництва України. З січня 1919 р. починається робота із створення 16 надзвичайних дипломатичних місій (НДМ), які стали основним організаційно-штатним типом диппредставництва республіки. Згідно з постановою Директорії від січня 1919 р. штат НДМ складався з її голови, радника,

секретаря, двох аташе, двох урядовців для доручень⁹. Дипмісії УНР надсилалися до більшості країн західної та центральної Європи (Англії, Бельгії і Голландії, Скандинавських держав, Чехословаччини, Угорщини, Польщі тощо), нових держав, що утворилися на місці Російської імперії (на Дон, Кубань, до республік Закавказзя і Балтії), США. Вироблялися навіть плани запровадження дипломатичної присутності в Китаї та Японії. Крім того, у ранзі посольств продовжували працювати представництва України в Австрії, Болгарії, Німеччині, Фінляндії та Швейцарії. Всього ж станом на серпень 1920 р. мережа закордонних представництв МЗС УНР складалася з 5 посольств і 18 НДМ, а також 4 консулатів¹⁰.

Особисто М. Галаган отримує тоді ж пропозицію прем'єра й голови МЗС УНР В. Чехівського очолити представництво в Угорщині. Головним завданням місії було названо отримання визнання суверенітету УНР від офіційного Будапешта. До персоналу місії увійшли колишній товариш голови Центральної Ради М. Шраг (УПСР) та урядовець МЗС Клор. Хоча уряд Угорщини і прийняв місію як представництво УНР, визнання де-юре суверенітету України досягти не вдалося — тут угорська сторона відкладала власне рішення до визнання незалежності УНР великими державами. Порозумінню заважала і позиція Угорщини щодо приналежності Закарпаття — Будапешт наполягав на визнанні регіону частиною Угорської республіки на правах проголошеної 21 грудня 1918 р. автономії. Позиція української сторони полягала в тому, що у разі волевиявлення русинів (68 відсотків населення краю) на користь приєднання до України, уряд УНР не буде цьому заперечувати. Разом з тим, Угорщина ставилася до України як до стратегічного партнера. Зокрема, соціалістичний уряд Ш. Гарбаї виступив з ініціативою переговорів з УНР, ЗУНР та радянською Україною з метою об'єднання Галичини і Великої України в одну республіканську державу¹¹. Фактично ж, діяльність представництва УНР звелася до консульських функцій (важливих за умов післявоєнного врегулювання й репатріації) та пропагандистської роботи.

Зрозуміло, що за неможливості здійснювати повноцінну дипломатичну активність через обструкцію господарів післявоєнної Європи, закордонні представництва республіки головний наголос у роботі перенесли на зовнішньополітичну пропа-

ганду. У квітні 1919 р. Рада Міністрів УНР ухвалила Закон «Про зміну і доповнення Закону від 16 червня 1919 р. про штати посольств». У законі підкреслювалося, що головне завдання представництв УНР полягає у «правильному інформуванні європейської спільноти в українських справах для досягнення позитивного впливу на вироблення європейської opinio як до українського народу, так і до відбудови його держави»¹². Відтак офіційно визначалося, що диппредставництва республіки стають провідними осередками міжнародно-інформаційної роботи. Встановлювалися і пріоритети цієї діяльності — пропаганда державотворчих зусиль в Україні й широке ознайомлення світового співтовариства із життям українського народу.

Провідним напрямом пропагандистської роботи були безпосередні контакти із зарубіжними ЗМІ. Саме через них можна було безпосередньо знайомити політичні й громадські кола іноземних держав з подіями в Україні та її зовнішньополітичними спрямуваннями, організовувати цілеспрямовані акції інформаційного впливу за кордоном. Одна з директив керівництва МЗС від 3 лютого 1920 р. орієнтувала українську дипломатію на активне поширення в зарубіжній пресі правдивих повідомлень про політику уряду УНР, своєчасне інформування громадян України та української діаспори за кордоном¹³. Співпраця із зарубіжними ЗМІ здійснювалася шляхом підготовки співробітниками представництв статей та інформаційно-аналітичних матеріалів, розповсюдження серед них спеціальних інформаційних бюлетенів, замовлення відповідних друкованих матеріалів іноземним авторам.

З огляду на важливість співробітництва із зарубіжними ЗМІ та впливовими громадсько-політичними діячами Європи прихильники України за кордоном висловлювали корисні поради МЗС УНР щодо активізації закордонної пропаганди. Представник Рейтер В. Філатов надіслав до міжнародного відомства республіки пам'ятку записку «Організація громадської думки в Європі». В ній, зокрема, він рекомендував посилити контакти з провідними інформаційними агенціями світу Рейтер, Асошіейтед Прес, Гавас, залучати до пропаганди української справи таких авторитетних осіб, як Б. Шоу, А. Франс, Г. Анунціо, популярних журналістів. «Для Заходу ви — терра інкогніта, — писав українським журналістам віденський кореспондент лондонського тижневика «Дейлі Кронікл», — старайтеся перекона-

ти кого слід, що ви спроможні стати конструктивним чинником серед західноєвропейського хаосу»¹⁴.

Проте реально можливості пропаганди через зарубіжні ЗМІ були істотно обмежені рядом несприятливих для УНР обставин. Серед суто міжнародних причин на перший план виступало вже згадуване негативне ставлення великих держав до суверенної України. «Західні країни, переможці в першій світовій війні, — зазначав колишній голова уряду УНР в екзилі М. Плав'юк, — зайняли виразно негативну позицію і активну підтримку для ворогів чи

претендентів на українську територію»¹⁵. Більше того, держави, які орієнтувалися на Антанту або знаходилися під її контролем, перешкоджали встановленню позицій української зовнішньополітичної пропаганди на власному інформаційному просторі.

Незважаючи на перешкоди проантантівських кіл, М. Галагану вдалося вмістити у місцевій пресі ряд матеріалів про Україну. Зокрема, в органі угорських соціал-демократів газеті «Непсава» раз на тиждень з'являлися «Листи соціаліста з України». Щоправда, коли в Угорщині тимчасово встановилася радянська форма правління, то матеріали про Україну одразу ж потрапили до розряду заборонених. У серпні 1920 р. М. Галаган передає кермо місії уповноваженому уряду УНР Суховецькому й від'їжджає до Відня (формально представництво УНР в Угорщині проіснувало до 1924 р.).

У Відні він відновлює контакти з емігрантами — членами УСДРП, і на початку 1921 р. очолює «Закордонну групу» УСДРП, що проіснувала до 1929 р. У цей період відставний урядовець активно займається перекладацькою роботою (зокрема, перекладає українською теоретичні праці К. Каутського й О. Бауера), співпрацює з такими періодичними виданнями, як «Нова Україна», «Незалежність», «Селянський шлях» та ін.

Колишнього дипломата М. Галагана можна вважати й одним із перших істориків зовнішньої політики української державності 1917–1920 рр. І нині зберігають своє джерелознавче

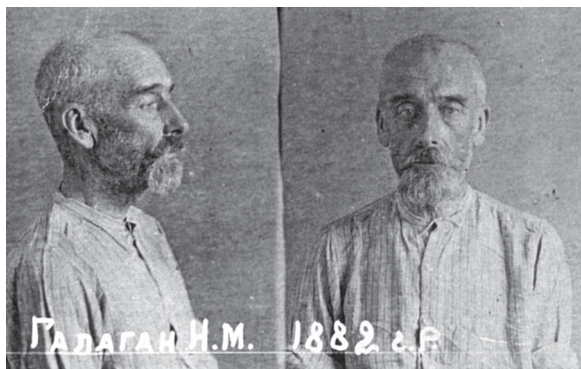
значення його мемуари «З моїх споминів», видані у чотирьох частинах в 1930 р. у Львові. Крім цікавих спостережень щодо Української революції, процесу національно-державного відродження, його активних учасників, вони містять відомості про перебування автора на посадах голів місій до Кубані, Бухареста й Будапешта.

Під час головування у «Закордонній групі» накопичувалися суперечності між М. Галаганом й деякими іншими діячами УСДРП на еміграції. Основним пунктом розбіжностей була незгода першого на визнання Державного Центру УНР в екзилі українським урядом. Не в останню чергу це обумовлювалося негативною реакцією Галагана на підписану С. Петлюрою вкрай не вигідну для України Варшавську угоду 1920 р. з Польщею. Врешті-решт він відходить од співробітництва з українськими еседеками.

У 1922 р. лідер Українського громадського комітету М. Шаповал запрошує Галагана до Праги для участі в оргкомітеті Української господарської академії в Подебрадах. Його обирають секретарем комітету, завідувачем організаційного відділу. Коли у 1926 р. створюється Український видавничий фонд, він головує там, поєднуючи цю діяльність із власними науковими студіями з фізики та хімії, викладанням в Українській реальній гімназії у Празі.

Визнанням авторитету М. Галагана серед політичної еміграції стало обрання його у 1929 р. головою Української громади в Празі. Він розгортає широку лекторську роботу в філіях організації в Чехословаччині, виступає як постійний автор в інформаційному бюлетені громади. З проголошенням у жовтні 1938 р. автономії Закарпатської України за власним бажанням залишає посаду голови. Тамтешній міністр освіти А. Штефан призначає його викладачем української гімназії в Хусті — столиці автономії¹⁶.

Під час окупації хортистською Угорщиною Закарпаття Галагана двічі заарештовують, однак, після перевірки документів, звільняють. В окупованій німцями Празі з травня 1941 р. він очолив видавництво Українського національного об'єднання, яке публікувало різнопланову гуманітарну, природничу, українознавчу літературу. Добралося до нього й гестапо. Спочатку, у травні 1942 р. в нього було взято розписку про припинення будь-якої політичної діяльності. З січня до квітня 1944 р. пе-

ребував у Празькій в'язниці гестапо, де від нього домагалися свідчень про зв'язок з С. Бандерою та націоналістичним рухом. Оскільки М. Галаган не підтримував зв'язків із ОУН, та й взагалі не поділяв поглядів «інтегрального націоналізму», то його

усе ж таки звільнили, нагадавши про заборону займатися політичною діяльністю.

...З початком бойових дій Червоної армії у Східній Європі органи державної безпеки активізують підготовку до розгрому осередків політичної еміграції народів СРСР. Відповідні підрозділи були створені у 1-х Управліннях (зовнішня розвідка) Наркоматів держбезпеки СРСР та Української РСР. За особистим наказом Й. Сталіна формуються спеціальні оперативні групи з вилучення архівних матеріалів «білоемігрантів» (у 1946–1950 рр. до МДБ ними було передано великий обсяг документального «конфіскату», який, зокрема, використовувався як «компрматеріал» у переслідуваннях діаспорних діячів)¹⁷.

Після приходу Радянської армії до Чехословаччини розпочалося справжнє «полювання» на лідерів і функціонерів «українських буржуазних націоналістів». 12 травня 1945 р. Галагана було заарештовано у Празі військовою контррозвідкою СМЕРШ 4-ї гвардійської танкової армії. Після початкових допитів у празькій опергрупі СМЕРШу, політемігранта етапували до внутрішньої в'язниці НКДБ УРСР в Києві.

На допитах слідчі практично всю діяльність М. Галагана кваліфікували як «антирадянську», «націоналістичну» (навіть спомини розглядалися як заклик до повалення радянської влади). Висувалося і звинувачення у зв'язках з ОУН, але воно виявилось настільки бездоказовим, що до вироку на суді не увійшло. 8 квітня 1946 р. військовий трибунал військ МВС Київської обл. за ст. 54-2 і 54-11 КК УРСР засудив М. Галагана до позбавлення волі у виправно-трудовому таборі терміном

на 10 років. Він відбув термін у Сиблазі ГУЛАГу від «дзвінка до дзвінка» й вийшов на волю 1 листопада 1955 р. На жаль, його подальших біографічних відомостей немає. Однак певні припущення зробити можна. Саме у той час СРСР повертає на батьківщину військовополонених та громадян іноземних держав, незаконно затриманих у радянських зонах окупації. Цілком імовірно, що Галаган — громадянин Чехословаччини — відбув туди, адже там проживала його сім'я...

14 травня 1992 р. за представленням Служби безпеки України Прокуратура Київської області реабілітувала українського патріота у відповідності зі ст. 1 Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». Чесне ім'я діяча національно-державницького руху було відновлено.

¹ Стрельський Г., Трубайчук А. Михайло Грушевський, його сподвижники й опоненти. — К., 1996. — С. 75.

² Державний архів СБ України (ДА СБУ). — Ф. 6. — Спр. 69840. — Т. 2. — Арк. 49.

³ «Спилка» // Политические партии России: Конец XIX — первая половина XX ст.: Энциклопедия. — М.: РОССПЕН, 1996. — С. 582.

⁴ ДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 69840. — Т. 1. — Арк. 53.

⁵ Галаган М. З моїх споминів. — Львів, 1930. — Ч. IV. — С. 68—69, 77.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). — Ф. 2592. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 19.

⁷ ДА СБУ. — Ф. 6. — Спр. 69840. — Т. 1. — Арк. 64.

⁸ Стрельський Г., Трубайчук А. Зазнач. праця. — С. 74.

⁹ ЦДАВОВУ. — Ф. 3696. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 11—12.

¹⁰ Там само. — Оп. 2. — Спр. 123. — Арк. 49.

¹¹ Українська державність у XX ст. — К.: Політична думка, 1996. — С. 165—166.

¹² ЦДАВОВУ. — Ф. 3696. — Оп. 2. — Спр. 1. — Арк. 12.

¹³ Там само. — Оп. 1. — Спр. 123. — Арк. 28.

¹⁴ Давидів І. Українська пресова служба у Відні // Червона Калина. — 1939. — С. 47.

¹⁵ Плав'юк М. Той, хто контролює економіку, контролює і політику // Світ про Україну. — 1993. — 27 січня.

¹⁶ ДА СБУ. — Спр. 69840. — Т. 1. — Арк. 158.

¹⁷ Очерки истории российской внешней разведки. — М.: Международные отношения, 1999. — Т. 4. — С. 8; Прохоров Д., Лемехов О. Перебежчики. Заочно расстреляны. — М.: Вече, 2001. — С. 194.